

Kompilatoren Holberg
OM PATRIOTISK OG PROTESTANTISK
KOMPILASJON I LUDVIG HOLBERGS
DANNEMARKS RIGES HISTORIE

AF
THOMAS DALTVEIT SLETTEBØ

At historikeren Ludvig Holberg også var en kompilator, er en av konklusjonene som kan trekkes etter det siste tiårets intensiverte forskning på hans historiske forfatterskap. Flere studier har vist at historieverkene ofte bygde på ordrett avskrift av sekundærkilder. Holberg kopierte alt fra små avsnitt til flere sider mer eller mindre ordrett fra sine kilder, gjorde større eller mindre endringer, og bandt det hele sammen med egenformulerte avsnitt, moralske refleksjoner og kritiske bemerkninger.¹ Holbergs kompileringsmetoder er ennå ikke blitt undersøkt i det danmarkshistoriske hovedverket *Dannemarks Riges Historie* (heretter *DRH*) som utkom i tre bind i årene 1732-35. I denne artikkelen foretas en systematisk analyse av en avgrenset del av dette verket, nær-

1 Sv. Eegholm-Pedersen: "Holberg og die Europäische Fama. En kildestudie til Holbergs første bøger", *Fund og Forskning*, bd. 30, 1991, s. 51-64. Inga Henriette Undheim: "Introduksjon til (natturrettlig) historiefortelling", i Jørgen Magnus Sejersted & Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Historikeren Ludvig Holberg*, Oslo 2014, s. 61-87. Tim Berndtsson: "«Hvad Contra-Parten har at sige derimod». Historiografisk dialog mellan Holberg och Pufendorf", i *Historikeren Ludvig Holberg*, 147-180. Bjørn-Arvid Bagge: "Ludvig Holberg og Edvard Edvardsen – en byhistorisk komparasjon", i *Historikeren Ludvig Holberg*, s. 231-250. Kristoffer Schmidt: "Kildestudiernes nytte. Om Ludvig Holbergs kildebrug i udvalgte biografier i Heltehistorier", i *Historikeren Ludvig Holberg*, s. 279-302. Kristoffer Schmidt: *Ludvig Holbergs Heltehistorier - mellem moralfilosofi og historie*, ph.d.-avhandling, Københavns Universitet 2014, s. 279-302. Jørgen Magnus Sejersted: "Jewish History", i Knud Haakonssen & Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Ludvig Holberg (1684-1754). Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, Abingdon: Routledge 2016, s. 196-215. Sebastian Olden-Jørgensen: "Den antikatolske Holberg. Kirke, stat og naturret i skyggen av Samuel Pufendorf", *Historisk Tidsskrift*, b. II, nr. 117, 2017, s. 1-34.

mere bestemt det litt over hundre sider lange kapitlet om kong Christian 1. (1448-1481) i første bind (1732).² Mer grunnleggende er hensikten å utforske Holbergs kompilerende skrivepraksis slik den utfoldet seg i spennet mellom direkte avskrift og selvstendig komposisjon: Hvordan redigerte Holberg setningene og avsnittene han inkluderte i sitt verk, og hva la han selv til av egenkomponert tekst? Hvilke prinsipper styrte utvalg og tilskjæring? Og hva er egentlig Holbergs eget bidrag i verket, hvis det er slik at betydelige porsjoner av teksten er formulert av andre?

Til grunn for denne tilnærmingen ligger tanken om at et selvstendig forfattersubjekt kan komme til uttrykk i utvelgelsen av tekstfragmenter fra kildetekstene og i redigerings- og sammenskrivingsprosessen, til tross for at en stor del av ordene og formuleringene i teksten er hentet fra annet hold. Det tilsynelatende paradoksale uttrykket ”kompilatorens originalitet“ („Die Originalität des Kompilators“) er blitt brukt for å betone hvordan kompileringspraksiser i middelalder og tidlig nytid uvegerlig involverte en større eller mindre grad av kreativ og nyskapende virksomhet fra kompilatorens side.³ I forbindelse med det store innslaget av kompilert tekst i Holbergs *Jødiske Historie* (1742) påpeker Jørgen Magnus Sejersted at en lesning av en slik tekst bør ta i betraktning historikerens bruk av kilder, ”not in order to reduce the role of the compiler, but to acquire a notion of how he consciously deviates and develops personal style and overarching narrative, taking into account the specific audience to be cultivated“.⁴ Nærmere undersøkelser av tekstlige avhengighetsforhold kan på denne måten skape et rom for å undersøke hvordan historikeren Holberg utviklet en personlig stil, idet han i sitt eget verk tilpasset de kompilerte kildene til sitt tiltenkte primære publikum i 1700-tallets Danmark og Norge. En-

² Alle referanser til Holbergs forfatterskap viser til sidetall i førsteutgavene, slik de er å finne i digital gjengivelse på nettstedet holbergsskrifter.dk.

³ Uttrykket ble lansert av Klaus A. Vogel i en artikkel om 1400-tallskronikøren Hartmann Schedel. Se Klaus A. Vogel: „Hartmann Schedel als Kompilator. Notizen zu einem kaum bestellten Forschungsfeld“. i *500 Jahre Schedelsche Weltchronik. Akten des interdisziplinären Symposions vom 23./24. April in Nürnberg*, Nürnberg 1994. Uttrykket blir brukt i Matthias Pohlig: *Zwischen Gelehrsamkeit und konfessioneller Identitätsstiftung. Lutherischen Kirchen- und Universalgeschichtsschreibung 1546-1617*, Mohr Siebeck Tübingen 2007, s. 94. For lignende poeng, se også Stephen Norman Tranter: *Sturlunga saga: the rôle of the creative compiler*. P. Lang New York 1987. David Womersley: „Against the Teleology of Technique“, i Paulina Kewes (red.), *The Uses of History in Early Modern England*, Huntington Library San Marino, s. 104. Ann M. Blair: *Too Much to Know. Managing Scholarly Information before the Modern Age*, Yale University Press New Haven & London 2010, s. 176.

⁴ Sejersted, ”Jewish History“, s. 197.

delig gjør undersøkelser av Holbergs kompileringsmetoder det mulig å identifisere hvordan Holberg under utformingen av sine egne historieverk forholdt seg aktivt til sine forgjengeres ideologiske posisjoner: hvis betydningsfulle partier er utelatt fra eller lagt til kildeteksten, har man et grunnlag for å konkludere med at Holberg har foretatt et bevisst valg i forhold til sine forelegg.⁵

Før vi ser nærmere på Holbergs kompileringspraksis i *DRH*, vil det imidlertid være nyttig å plassere kompilatoren Holberg i en bredere historiografisk kontekst. Et perspektiv som i liten grad har blitt utforsket, er nemlig hvorvidt den kompilatoriske metoden var noe særegent ved historikeren Ludvig Holbergs praksis, eller om det tvert imot var en vanlig form for historieskrivning i hans egen samtid.⁶ I forlengelsen av dette fremstår det dessuten som noe uklart om kompilasjon ble ansett for å være en legitim måte å skrive historie i første halvdel av 1700-tallet, eller om den utstrakte kopieringen av andres tekster var noe kompilatoren aller helst håpet skulle unngå lesernes oppmerksomhet.

Kompilatorens fall?

Da Holberg kopierte deler av eldre verk i sine egne historier, anvendte han en lenge akseptert og helt tradisjonell historiografisk metode – kompilasjon – hvis legitimitet var under diskusjon nettopp i hans egen levetid. Kompilasjon hadde vært en utbredt skrivemåte i middelalderens og renessansens Europa, ikke minst blant historikere og kronikører, hvis tekster ved nærmere ettersyn ofte fremstår som mosaikker av eldre krøniker og sitater fra klassiske verk utvidet med egenformulerte, sammenbindende kommentarer og tillegg. De danmarkshistoriske verkene til Holbergs forgjengere på 15- og 1600-tallet, blant andre den adelige kronikøren Arild Huitfeldt (1546-1609) og den nederlandskfødte humanisten Johannes Pontanus (1571-1639), inneholdt store mengder mer eller mindre ordrette transkripsjoner av eldre arbeider.⁷ Lisa Richardson hevder at en slik arbeidsmåte ble oppfattet

⁵ Se Sebastian Olden-Jørgensen: *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker. En historiografisk-kritisk undersøgelse*, København 2015, s. 83.

⁶ Man finner spredte påstander om at forståelsen av forfatterskap i første halvdel av 1700-tallet var upåvirket av moderne forestillinger om originalitet og intellektuelt eierskap, og at Holbergs kompilering (gjærne forbundet med begrepet "plagiat") derfor ville ha vært mer akseptabel for hans samtidige enn for moderne lesere. Slike påstander er imidlertid sjelden utdypet i noen særlig grad. Se for eksempel Francis Bull: *Ludvig Holberg som historiker*, Kristiania 1913, s. 33. Leiv Amundsen: "Om Helte-Historiernes tilblivelse. Holbergs bruk av litterære kilder" i *Holberg Aarbog* 1925, s. 10.

⁷ Om Huitfeldt, se Ellen Jørgensen: *Historieforskning og historieskrivning i*

som ganske uproblematisk av engelske historikere på 1500-tallet, som gjerne ”directly transcribed and combined existing historical narratives without acknowledgement, in an uncontroversial technique that went back to classical historiography“.⁸

Ifølge historikeren Caspar Hirschi var kompilatoren en respektabel skikkelse i 1500-tallets humanistiske lærdomskultur, da de klassiske tekstenes autoritet ble vurdert høyere enn innovasjon og originalitet. Kompilatoren utførte da en sentral funksjon ved å kuratere og sirkulere gammel informasjon. Fra andre halvdel av 1600-tallet kom imidlertid kompilatoren under press fra hva Hirschi beskriver som en ”cult of originality“, hvor idealet var forfatteren som et kreativt geni som produserte nye og originale verker. Fra dette punktet av, skriver Hirschi, ble kompilasjon i økende grad assosiert med ”mental inferiority, plagiarism, dullness, deceit, uselessness and pedantry“.⁹ Det er mye som tyder på at midten av 1700-tallet – Holbergs samtid – var en brytningstid da opinionen var i ferd med å flytte seg i retning av et mer kritisk syn på verdien og nytten av kompilasjoner. Sophie Bourgault påpeker at en nedlatende og kritisk holdning til ”compilateurs“ var svært utbredt blant franske *philosophes* rundt midten av århundret.¹⁰ Martin Gierl skriver om det tyske området at kompilasjon i andre halvdel av 1700-tallet ble gjort til gjenstand for kritiske refleksjoner. Praksisen ble, slik Gierl fremstiller det, ikke regelrett fordømt, men kompilatorens status tapte likevel terreng i takt med en tiltagende forventning

Danmark indtil aar 1800 (3. opl.). København 1964, s. 110. Harald Ilsøe: ”Arild Huitfeldts krønike konfronteret med Anders Sørensen Vedel og eftertiden“, *Fund og Forskning* bd. 14, 1967, s. 23-58. Om Pontanus, se Karen Skovgaard-Petersen: *Historiography at the Court of Christian IV (1588-1648)*. *Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius*. Museum Tusulanum Press: Copenhagen 2002, s. 369-386.

⁸ Lisa Richardson: ”Plagiarism and Imitation in Renaissance Historiography“, i Paulina Kewes (red.), *Plagiarism in Early Modern England*, Palgrave Macmillan: Basingstoke 2003, s. 111. Om kompilasjon i tysk historieskrivning på 1500-tallet, se Pohligh, *Zwischen Gelehrsamkeit und konfessioneller Identitätsstiftung*, s. 93.

⁹ Caspar Hirschi: ”Compiler into Genius: the Transformation of Dictionary Writers in Eighteenth Century France and England“ i André Holenstein, Hubert Steinke, Martin Stuber & Phillippe Rogger (red.), *Scholars in Action. The Practice of Knowledge and the Figure of the Savant in the 18th Century*, vol. 1, Brill: Leiden 2013, s. 153. Se også Blair, *Too much to know*, s. 176.

¹⁰ Sophie Bourgault, ”Philhellenism among the Philosophes: Ancient Greece in French Enlightenment Historiography“, i Sophie Bourgault & Robert Sparling (red.), *A Companion to Enlightenment Historiography*, Brill: Leiden 2013, s. 442.

om genialitet hos forfatteren.¹¹ Johan van der Zande viser i en studie av den tyske resepsjonen av den monumentale engelske kompilasjonen *An Universal History* (1736-65) at det forekom et skifte i synet på kompilasjon som historiografisk praksis i samme periode. Den oversatte utgaven av dette flerbindsverket hadde vært en betydelig kommersiell suksess i det tyske markedet fra det begynte å komme ut i 1744, men utgivelsesprosjektet kom under kraftig kritikk på 1760-tallet, særlig av Göttingen-historikeren August Ludwig von Schlözer. Et hovedpunkt i kritikken var verkets ”kompilatoriske karakter“: den kompilatoriske metoden som lå til grunn for universalhistorien ble nå påstått å være uforenlig med historisk kritikk. Mens kompilatoren bare bevarte og videreformidlet eksisterende kunnskap, og dermed også videreførte etablerte feilslutninger, lette den sanne historikeren etter autentiske kilder som tillot ham å produsere ny og pålitelig kunnskap.¹² I en dansk kontekst ble en liknende kritikk fremmet allerede på 1740-tallet, av historikere i miljøet rundt *Det kongelige danske Videnskabernes Selskab* (et. 1742) og *Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog* (1745). Selv om begreper som ”kompilator“ eller ”kompilasjon“ sjelden ble brukt i denne sammenheng, ble like fullt den tradisjonelle praksisen med å skrive historier utelukkende ved hjelp av eldre sekundærlitteratur, og ikke basert på originale dokumenter, ofte skarpt kritisert i selskapenes skrifter.¹³ Hans Grams artikler i *Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs skrifter* viste hvordan tidligere tiders historieskrivere hadde fulgt hverandre ukritisk og kopiert forgjengerens feilaktige slutninger. I én av disse tekstene nærmet Gram seg en programmatisk kritikk av kompilasjon som metode:

Denne Vildfarelse [...] hafver, som og Tusinde andre deslige Feyl, været i Førstningen ikkun een Skribentes: En anden er kommen efter, og har copieret ham; Siden har den hele Svarm af Krøniker faaet samme *Erreur* i sig. Og nu i vore Tider, da rigtigere *Documenta* og et got Antal *Diplomata* ere opdagede, og mand gifver nøye-

¹¹ Martin Gierl, “Compilation and the Production of Knowledge in the Early German Enlightenment“ i Hans Erich Bödeker, Peter Hanns Reill & Jürgen Schlumbohm (red.), *Wissenschaft als kulturelle Praxis, 1750-1900*, Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen 1999, s. 102.

¹² Johan van der Zande, “August Ludwig Schlözer and the English Universal History“, i Stefan Berger, Peter Lambert & Peter Schumann (red.), *Historikerdidaloge. Geschichte, Mythos und Gedächtnis im deutsch-britischen kulturellen Austausch 1750-2000*, Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen 2003, s.147-154.

¹³ Se for eksempel Jakob Langebeks kritikk av Erik Pontoppidan i *Selskabets Anmerkninger over et Brev, som nyligen er udgivet imod det Danske Magazin*, København 1746, s. 36.

re Agt paa slige Ting deri, end i Hvitfelds Tider, viser og refuterer mand saadanne *Errores* i Skokke-Tal, og mand beskylder undertiden en halfsnees og flere Krøniker, som fare vild, hvor der dog virkelig er kuns een *Autor* dertil, hvad heller saadan ens (jeg mener den første *errantis*) Skrift er nu om Dage til, og bekjæendt eller ikke; thi alle de andre ere hans Copiister, *qui secuti sunt vestigia antecedentis veluti pecora*, som Seneca taler.¹⁴

Til tross for den økende fordømmelsen av kompilasjon som en problematisk skrivepraksis, det være seg fra et etisk, estetisk eller vitenskapeleg perspektiv, ble kompilatorens status likevel ikke fullstendig nedgradert i 1700-tallets europeiske offentlighet. I noen tilfeller ble kompilasjon åpent innrømmet av historikere i perioden, uten tegn til skam eller et åpenlyst behov for å forsvare praksisen.¹⁵ Den franske historikeren Charles Rollin innrømmet åpent i fortalen til sitt populære flerbandsverk *Histoire Ancienne* (1730-1738) at han hadde lånt mye fra sine kilder, og at han ofte ikke refererte til dem siden han samtidig hadde tatt seg den frihet å gjøre noen små endringer. Rollin erklærte videre at han gladelig sa fra seg statusen som forfatter („la qualité d’Auteur“) og heller ble ansett som en god kompilator („un bon compilateur“), så lenge publikum var fornøyd med verket hans.¹⁶ Så sent som på 1760- og 1770-tallet kunne britiske forfattere som Tobias Smollett og Oliver Goldsmith presentere sine historieverker som kompilasjoner (eventuelt som ”abridgements“), og argumentere for deres fortrinn som lesbare og velkomponerte tekster som siktet seg inn mot et bredt lesende publikum.¹⁷ At forfatterne av slike historier bygde på forgjengerne i en slik grad at de skrev av hele passasjer fra deres verk, ble øy-

¹⁴ Hans Gram: ”Forbedringer til Kong WOLDEMAR Christoffersøns Historie“ i *Skrifter, som udi Det Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste i Aarene 1747. og 1748. Fjerde Deel*, København 1750, s. 98-99. I samme tekst viser Gram blant annet hvordan Arild Huitfeldt kopierte tekst ”Ord fra Ord“ fra Albert Krantz, oversatte ”saa got som gandske fra først til sidst“, ”copierede“ og ”blindt følgede“ den Sjællandske krønike. Smst., s. 7, 22, 63, 75, 80.

¹⁵ Se for eksempel Noelle Gallagher: ”The Beginnings of Enlightenment Historiography in Britain“, i Sophie Bourgault & Robert Sparling (red.), *A Companion to Enlightenment Historiography*, Brill: Leiden 2013, s. 350.

¹⁶ Charles Rollin: *Histoire Ancienne des Egyptiens, des Carthaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Medes et des Perses, des Macedoniens, des Grecs*. Paris 1733, xxxix.

¹⁷ Oliver Goldsmith: *The History of England, from The Earliest Times to the Death of George II. Vol. 1*, London 1771, s. v. Richard J. Jones: ”Continued Continuations of Complete Histories: Tobias Smollett and the Work of History“, *Journal for Eighteenth-Century Studies*, bd. 41, nr. 3, 2018, s. 395 ff.

ensynlig ikke oppfattet som et problem i samtiden, i det minste ikke hvis de gjorde tydelig rede for dette forholdet i teksten. Kompilatorens primære oppgave var tilpasning, tilrettelegging og formidling av et eldre og mindre tilgjengelig materiale. En flytende, økonomisk og engasjerende stil kunne derfor være mer avgjørende i vurderingen av kompilasjonens nytte og kvalitet enn bruken av originale kilder.¹⁸

1700-tallets skriftoffentlighet tillot altså en viss ambivalens i forståelsen av den kompilatoriske skrivemåten. Den tiltagende kritikken av kompilasjon, i form av anklager om plagiat, manglende originalitet og dårlig smak, brøt mot en positiv nyorientering i forståelsen av kompilatoren, som en nyttig figur hvis smak, dømmekraft og flytende stil utvant og videreførte det som var verdt å beholde fra eldre litteratur og på denne måten bidro til å opplyse sine landsmenn. Det er mye som tyder på at 1700-tallets kompilatorer var langt mer selvbevisste enn deres forgjengere i tidligere århundrer, nettopp fordi de førstnevnte opererte i et felt hvor grenseoppgangene mellom kompilasjon og mindre akseptable praksiser som plagiat var flytende og uklare. Den nevnte Goldsmith viser med tydelighet denne selvbevisstheten i forordet til hans *History of England*, hvor han distanserer seg fra de negative stereotypene knyttet til kompilasjon: Kompilatorene var hittil ansett som talentløse og kjedelige („The business of abridging the works of others has hitherto fallen to the lot of very dull men [...]“), og deres verk som enten smakløse eller partiske. ”A very small share of taste, therefore“, skrev Goldsmith i et selvpromoterende avsnitt, ”was sufficient to keep the compiler from the defects of the one, and a very small share of philosophy from the misrepresentations of the other.“¹⁹

At de mer positive konnotasjonene knyttet til kompilasjon likevel skulle komme til å forsvinne i møtet med et moderne forfatterparadigme, er resepsjonen av Holbergs historieverker et tydelig eksempel på. For det tidlige 1900-talls Holbergforskere, som på ingen måte var ukjent med kompilatoriske innslag i flere av hans historieverk, var interessen for det enkelte arbeid gjerne omvendt proporsjonal med mengden av kopiert tekst.²⁰ Eldre studier av historikeren Holbergs his-

¹⁸ For samtidens diskusjon om kvaliteten og verdien av ulike former for ”abridgement“ se Richard Yeo: *Encyclopaedic Visions. Scientific Dictionaries and Enlightenment Culture*, Cambridge 2001, s. 207-210.

¹⁹ Goldsmith, *The History of England*, s. ii.

²⁰ Tidlige kildestudier av Holbergs historiske arbeider, se Amundsen, ”Om Helte-Historiernes tilblivelse“, s. 7-30; Th. A. Müller: ”Holbergs to ældste historiske Arbejder, deres Kildeforhold og hvad de fortæller om Forfatterens daværende Udvikling og Personlighed“, *Historisk Tidsskrift*, 10 r. bd. IV, 1938, s. 1-28. Ernst Sinding: ”Andres og eget i Ludvig Holbergs ”«Den jødiske historie»“, *Edda. Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning*, bd. LIV, hefte 4, 1954,

torieverker er generelt preget enten av en unnskyldende eller avvisende holdning til de mest åpenbare eksemplene på direkte avskrift av sekundærlitteratur i Holbergs historiske forfatterskap. Hvis Holbergs selvstendige bidrag i teksten ble regnet for å være tilstrekkelig, ble lånene i teksten for øvrig unnskyldt eller forsvart.²¹ Hvis mengden av tekstlige lån derimot var for stor, ble verket avvist som umodent, uinteressant eller verdiløst. Det monumentale tobindsverket *Jødiske Historie* (1742) ble for eksempel av litteraturhistorikeren Francis Bull beskrevet som "litet original" og ikke viet mer enn 2 ½ side i hans bok om Holberg som historiker, mot 36 om *DRH*.²² Sigurd Høst skrev om det sene arbeidet *Heltindehistorier* (1745) at verket "[h]istorisk set, stofflig om man vil" hadde "ringe værd" fordi det var "en rent populær kompilasjon av ret populære forfattere".²³ Til grunn for slike kritiske vurderinger ligger en mer eller mindre uttalt forståelse av kompilasjon som en mindreverdige aktivitet for en forfatter å bedrive. Kompilatoren har kommet til kort, enten målestokken er graden av selvstendig granskning av primærkilder eller original komposisjon.²⁴

I senere tid har imidlertid flere Holbergforskere begynt å interessere seg for kompileringens kreative dimensjoner. Konkrete studier av enkeltverk i Holbergs historiske forfatterskap har, snarere enn simpelthen å konstatere eller kritisere tilfeller av avhengighet, belyst hvordan Holbergs kompileringsspraksis kunne forene til dels ordrett avskrift av kildene med ulike former for original komposisjon eller arrangering av stoffet. Skjerpet oppmerksomhet rundt Holbergs tilpassning av det kompilerte stoffet til sitt forestilte publikum er også en del av denne revurderingen. Inga Henriette Undheim nyanserer for

s. 372-381.

²¹ Se for eksempel vurderingen av Holbergs *Introduction* i Sigurd Høst: *Om Holbergs historiske skrifter*, Bergen 1913, s. 17. Se også Paludan-Müllers forsvar for Holbergs *Introduction* i C. Paludan-Müller: "Dansk Historiografi i det 18de Aarhundrede", *Historisk Tidsskrift*, b. IV, r. 5. 1884, s. 35-37.

²² Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 110. Om *Bergens Beskrivelse* (1737) skrev Bull for øvrig at det ikke ga så mye "til belysning av Holberg som historiker" fordi det var "nemlig mere en bearbeidelse end et originalt skrift". Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 103.

²³ Høst, *Om Holbergs historiske skrifter*, s. 167.

²⁴ Et merkbart unntak fra regelen er den danske historikeren Ellen Jørgensens vurdering av Holbergs *Almindelig Kirkehistorie* (1738). Jørgensen erkjenner det betydelige innslaget av kompilasjon i dette verket, samtidig som hun anerkjenner dets stilistiske kvaliteter: "En Compilation er det, og dog een Mands Værk og Eje. Bogen er blevet til under Pietismens Springflod i Trediverne, men der er Myndighed og Festivitas over den". Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*, s. 184.

Fig. 1: Der findes en lille serie kunstneriske fremstillinger fra 1800-tallet af Holberg ved arbejdsbordet. De viser ham uden undtagelse omgivet af bøger, men altid henskuden i tanker, aldrig sådan som man må forestille sig ham: siddende med fingeren i én eller højst to opslåede bøger, mens han med den anden hånd hurtigt og effektivt transformerer teksten i forlægget til sit eget manuskript. Tegning 1866/71 af Wilhelm Marstrand (1810-73). Den Kgl. Kobberstiksamling.

eksempel resepsjonens oppfatning av Holbergs *Introduction til de fornemste Europæiske Rigers Historie* (1711) som et umodent og uselvstendig verk, ved å vise at Holberg særlig på to måter bearbeidet sitt forelegg, Samuel Pufendorfs *Einleitung zu der Historie der Vornehmsten Reiche und Staaten* (1682). Holberg la for det første til en god del egen tekst som ifølge Undheim bidro til å gi hans egen historie et ”narrativt og litterært løft” sammenlignet med *Einleitung*, og han fjernet for det andre de mest åpenbare innslagene av naturrettslig diskurs som fantes hos Pufendorf. Undheim knytter Holbergs selvstendige grep til de respektive verkenes tiltenkte publikum: der Pufendorfs tekst bygde på ”forelesninger som opprinnelig skulle læres utenat”, skrev Holberg for ”den lesende dansk-norske allmennheten”. I kontrast til Pufendorfs stramt komponerte og systematiske gjennomgang av europeisk historie, kunne Holberg dermed tillate seg en mer utbrodert og fortellende stil, ”til nytte og behag for en større lesende allmennhet”.²⁵

Jørgen Magnus Sejersteds analyse av kompileringen i *Jødiske Historie* viser hvordan Holberg skapte et sammenhengende historisk narrativ med en flytende og særegen stil på grunnlag av en liten håndfull hovedkilder som han vekslet mellom å oversette fra. Dels handler det om stilistiske grep, deriblant at Holberg forkortet sine kilder betraktelig og la til små personportretter, moralske refleksjoner og kritiske diskusjoner av sine kilder. Dels dreier det seg om en klar ideologisk posisjonering i forhold til de samme kildene, som i hvert fall delvis kan leses som et resultat av Holbergs henvendelse til et primært dansk-norsk og luthersk publikum. Holberg avviser blant annet de mest åpenlyse eksemplene på rasjonalistisk bibelkritikk i sine forelegg og uttrykker i stedet en mer konservativ forståelse av bibelen som åpenbart tekst. Han avviser også den engelske kilden *An Universal History* sin kritiske tolkning av det jødiske kongedømmet til fordel for et absolutistisk forsvaret for monarkiet.²⁶

I en studie av Holbergs historiske fremstillinger av innføringen av eneveldet i Danmark i 1660, viser Sebastian Olden-Jørgensen at Holberg benyttet seg intensivt av eldre kilder, særlig Anders Matthiesen Hiørrings *Leyers Politie* (1661) og den engelske ambassadøren og eneveldeskritikeren Robert Molesworths *An Account of Denmark as It was in the Year 1692*. Særlig i verket *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729) følger Holbergs tekst sine forelegg så nært at han ifølge Olden-Jørgensen har ”stykket sin egen tekst sammen ved at plukke og næsten ordret oversætte bidder fra de to andre”.²⁷ Samtidig var Holbergs tekstli-

²⁵ Undheim, ”Introduksjon til (naturrettslig) historiefortelling”, s. 77-78, 85.

²⁶ Sejersted, ”Jewish History”, s. 211.

²⁷ Sebastian Olden-Jørgensen: ”«Saa at jeg har efterlevet en Historieskrivers

ge lån svært selektive. Man kan spore et tydelig mønster i hvilke partier fra kildetekstene som er tatt med og hvilke som er kuttet bort. Den klare tendensen er at Holbergs seleksjon av tekststykker skapte et langt mer harmonisk inntrykk av innføringen av eneveldet i 1660 enn det han fant i sine hovedkilder fra 1600-tallet: Alle referanser til konspirasjon, tvang og militært press mot den danske adels representanter ved stendermøtet i København ble fjernet, slik at fremstillingen mer enn antydte at alle stendene frivillig hadde sluttet seg til den nye styreform. I følge Olden-Jørgensen skyldtes disse tilpasningene at Holberg ville skape et bilde av det politiske systemskiftet som stemte overens med hans naturrettslig begrunnede forståelse av en frivillig inngått kontrakt som grunnlaget for styreformens legitimitet.²⁸

Om kildene til kapittelet "Christianus 1. Første Konge af den Oldenborgske Stamme"

Spørsmålet her er hva slags historie Holberg skapte på grunnlag av kildene som var tilgjengelig for ham da han skrev kapittelet om Christian 1. i *DRH*. For å kunne svare på dette er det nødvendig først å gi et kort signalement av Holbergs hovedkilder til dette verket og hvordan han forholdt seg til dem.

Generelle karakteristikk av Holbergs kildearbeid i *DRH* finner man i Francis Bull og Sigurd Høsts respektive studier av Holberg som historiker, begge utgitt i 1913. Både Bull og Høst påpeker unøyaktigheter i Holbergs omgang med kildene, manglende referanser og enkelte tilfeller av direkte avskrift. Bull er imidlertid mer velvillig innstilt enn Høst, i det han argumenterer for Holbergs selvstendige bidrag til dansk historiografi. I følge Bull er boken "helt igjennem bygget paa historisk forskning, samtidig med at den ved sit anlæg og hele sin form fuldt ut tilhører den virkelige historieskrivning".²⁹ I dette legger han at Holberg her har "forenet de to oppgaver en historiker kan stille sig, analysen og syntesen, den primære forskning og den samlende fremstilling".³⁰ Han nevner et sted også at det i *DRH* lå et "grundig kildearbeide" skjult under "den klare, livlige stil" i motsetning til i andre av Holbergs historiske arbeider hvor han skal ha vært mer avhengig av

uden at overtræde en Borgers Pligt» – naturret og historie i Holbergs behandling af enevældens indførelse 1660", i Eiliv Vinje & Jørgen Magnus Sejersted (red.), *Ludvig Holbergs naturret*, Oslo 2012, s. 129.

²⁸ Olden-Jørgensen, "«Saa at jeg har efterlevet en Historieskrivers uden at overtræde en Borgers Pligt»", s. 137.

²⁹ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 70.

³⁰ Smst.

andrehåndskilder.³¹ Endelig hevder Bull, med henvisning til Holbergs egne påstander om hans omfattende lesning av manuskriptmateriale, at han benyttet ”et temmelig stort materiale“ og at hans sitater ”synes [...] for det meste at være førstehaands“.³²

Sigurd Høst er betraktelig mer skeptisk til Holbergs egne påstander om den omfattende byrden han hadde med innsamlingen av kilder til *DRH*. Til Holbergs egen formulering om at han hadde ransaket hele landet etter historiske dokumenter, har Høst følgende nøkterne kommentar: ”Dette turde nok gi et noget overdrevet indtryk av Holbergs selvstendige dokumentsamling“.³³ Høst identifiserer et markant skille midtveis i *DRH*, omtrent ved kong Frederik 2.s død i 1588. Den første delen er utelukkende basert på ”ældre forgjængerens arbeide“, mens den siste delen er ”selvstendig utarbeidet av Holberg paa grundlag av dokumenter han selv har samlet og meddelelser han selv har erhvervet“.³⁴ Francis Bull er enig med Høst på dette punktet, men er noe mer velvillig innstilt til det han anser som Holbergs kritiske og selvstendige omgang med sine forelegg også i første del av verket.³⁵ Til tross for visse nyanser i synet på kildearbeidet som lå til grunn for *DRH*, er både Bull og Høst enige om at første halvdel av verket i større grad enn andre halvdel bygde på eksisterende verker.

Kapittelet om Christian 1. tilhører altså den delen av *DRH* hvor Holberg hovedsakelig skal ha basert seg på tidligere historieverk og krøniker. Ved nærmere ettersyn viser det seg at dette langt på vei er korrekt: man gjør Holberg ingen stor urett ved å hevde at kapittelet i overveiende grad er en kompilasjon av to hovedkilder, nemlig den danske kansleren Arild Huitfeldts *Danmarkis Rigis Krønike* (2. utg., 1652) og den svenske rikshistoriografen Samuel Pufendorfs *Continuirte Einleitung zu der Historie der Vornehmsten Reiche und Staaten von Europa, Worinnen des Königreichs Schweden Geschichte/ und dessen mit auswertigen Cronen geführte Kriege insonderheit beschrieben werden* (1686). Holberg vekslet mellom disse to tekstene gjennom hele kapitlet, og vevde sammen ordrett avskrift fra Huitfeldt med oversatte avsnitt fra Pufendorf.

Han supplerte disse to hovedkildene med detaljer og mindre opplysninger fra en rekke trykte og håndskrevne krøniker og historier fra 14-, 15- og 1600-tallet, som alle var velkjente kilder blant samtidens historikere. Fra Tyskland brukte Holberg særlig den oldenburgs-

³¹ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 71.

³² Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 72.

³³ Høst, *Om Holbergs historiske skrifter*, s. 74.

³⁴ Høst, *Om Holbergs historiske skrifter*, s. 76. Jf. Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*, s. 182.

³⁵ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 82-83, 86-87.

ke superintendenten Hermann Hamelmanns *Oldenburgische Chronicon* (1588, 2. utg. 1599), den holsteinske presten Johann Petersens *Chronica* (1. utg. 1557), flere av den hamburgske historikeren Albert Krantz' (1448-1517) krøniker fra begynnelsen av 1500-tallet³⁶, og den såkalte anonyme slaviske krøniken.³⁷ Fra Danmark brukte han blant annet Hans Svanings (ca. 1500-84) upubliserte manuskript til Christian 1.s historie, Jacob Uhlfeldts (d. 1593) upubliserte historiske kompendium,³⁸ og Poul Helgesens (ca. 1485-ca. 1535) *Skibbykrønike*. Fra svensk side brukte han særlig en trykt utgave av Ericus Olais (d. 1486) *Chronica Regni Gothorum* og en manuskriptutgave av Olaus Petris (1493-1552) krønike fra 1530-tallet. Holberg anvendte flere av disse tekstene aktivt gjennom kapitlet, men stort sett for å kontrollere og korrigere hovedkildene Huitfeldt og Pufendorf, eller supplere med enkeltopplysninger som ikke fantes hos dem.

Endelig kan det legges til at Holberg hadde gjort en porsjon av sitt arbeid med sine kilder allerede noen år før han skrev *DRH*, i forbindelse med utformingen av verket *Dannemarks og Norges Beskrivelse* som ble utgitt i 1729 (heretter *DNB*). Som andre har påpekt tidligere, finnes det en rekke eksempler på litterært gjenbruk av eget stoff i Holbergs historieverk.³⁹ Bull skriver at Holberg brukte *DNB* som "en av sine viktigste kilder under udarbeidelsen" av *DRH*, og hevder at "det er neppe for meget at si at ca. halvparten av Beskrivelsen ordret er blit

³⁶ Særlig viktig i dette kapitlet var Krantz' historie om de tre skandinaviske kongedømmene *Chronica regnorum aquilonarium*. Krantz' verk ble publisert posthumt, først i tysk oversettelse (1545) og siden på latin (1546).

³⁷ Første gang utgitt som *Incerti Auctoris Chronica Sclavica* i den tyske historikeren Erpold Lindenbrogs *Scriptores Rerum Germanicarum Septentrionalium, Vicinorumque Populorum Diversi* (1609). Holberg har brukt en senere utgave av Lindenbrog, gjenutgitt av Johann Albert Fabricius i *Incerti Auctoris Chronica Sclavica i Scriptores Rerum Germanicarum Septentrionalium, Vicinorumque Populorum Diversi*, Hamburg, 1706.

³⁸ Det Kongelige Bibliotek i København har tre håndskriftseksemplarer av dette manuskriptet i dag. En referanse til manuskriptet senere i første bind av *Dannemarks Riges Historie* (s. 745) viser at Holberg har brukt et eksemplar fra Christian Danneskiold-Samsøes bibliotek (GKS 2464), hvorfra Holberg hevdet å ha funnet "de fleste Manuscripter" han brukte i arbeidet med sitt historieverk. Ludvig Holberg: *Dannemarks Riges Historie, Tomus 1*, København 1732, s. 4r.

³⁹ Sune Berthelsen har påpekt hvordan passasjer fra Holbergs tidligere historie- og naturretsverk blir gjenbrukt i hans senere verk. Se Sune Berthelsen: "Holbergs historiske syntese", i Gunilla Dahlberg, Peter Christensen Teilmann og Frode Thorsen (red.), *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*, Göteborg - Stockholm 2004, s. 83, 96, 102.

brukt i Danmarkshistorien, idet smaa beter er strødd ind rundt om i hele verket“.⁴⁰ Med andre ord: Holberg kompilerte også seg selv. I *DRHs* kapittel om Christian 1. gjelder dette i mindre grad Holbergs fremstilling av rikets politiske historie, som har relativt få direkte overensstemmelser med den korte og summariske fremstillingen av kongens regjeringstid i kapittelet ”Om de Danske Konger af den høylovlige Oldenborgske Stamme“ i *DNB*, utover at de fleste begivenhetene som behandles i førstnevnte også er omtalt i sistnevnte. Holberg har derimot funnet en mengde relevant stoff fra de diverse tematiske kapitlene i *DNB* og kopiert avsnitt derfra inn i *DRH* med bare små endringer. Avsnittet hvor Holberg diskuterer hvorvidt Christian 1. stiftet Elefantordenen, er for eksempel hentet fra kapittelet ”Om Ridder-Ordene“, mens oppsummeringen av lovens og rettens tilstand under samme konge svarer til et liknende avsnitt i kapittelet ”Om den Danske Rets Oprindelse og Fremvæxt“.⁴¹ Holbergs redegjørelse i *DRH* for kongens stiftelse av Københavns universitet, og den tilhørende utlegningen av lærdommens tilstand før universitets stiftelse, var hentet fra kapittelet ”Om Academiet“ i *DNB*. Her gjorde Holberg imidlertid grep for å tilpasse den utbroderte lærde diskusjon om oldtidens norrøne kultur i *DNB* til en mer korthugd og økonomisk fremstillingsform i danmarkshistorien: omkring ti sider i beskrivelsen ble kortet ned til 5 sider i danmarkshistorien, i tillegg til at Holberg nå valgte å oversette universitetets fundas fra latin til dansk.⁴² Noen av disse partiene fra *DNB* var for øvrig allerede kompilert fra eldre antikvariske verk på latin som Thomas Bartholins *Antiquitatum Danicorum de causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus* (1689) og Jens Bircherods *De ordine Elephantino* (1704).⁴³ Holbergs gjenbruk av de samme partiene i *DRH* representerte således en dobbel forenkling av et materiale som i sin originale støpning ville vært nokså utilgjengelig for dansker og nordmenn flest.

Fra ”Fedme“ til ”Magerhed“: Holbergs kompilering av Arild Huitfeldts krønike

At Arild Huitfeldts krønike var en sentral kilde til Holbergs *DRH*, har lenge vært kjent.⁴⁴ Francis Bull skriver at Huitfeldt var én av to ho-

⁴⁰ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 80.

⁴¹ Om Elefantordenen, se Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 738. Holberg, *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, s. 689. Om lov og rett, se Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 739. Holberg, *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, s. 664.

⁴² Se Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 728-733. Holberg, *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, s. 152-161.

⁴³ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 80.

⁴⁴ For samtidig kritikk av Holbergs avhengighet av Huitfeldt i *DRH*, se *Danske*

vedkilder til første del av *DRH* (den andre kilden er Saxos krønike), mens Sigurd Høst skriver at Huitfeldts krønike er ”Holbergs egentlige grundlag saa langt den rækker d.v.s. til Kristian 3.s død”.⁴⁵

Som både Bull og Høst påpeker, ligger teksten og ordlyden i *DRH* tidvis tett opp til Huitfeldts krønike.⁴⁶ Svært ofte dreier det seg om nærmest ordrett avskrift, med bare noen forsiktige omskrivninger samt modernisering av språk og ortografi. Et eksempel på Holbergs forsiktige omskrivning av Huitfeldt er deres respektive skildringer av konflikten mellom kong Christian og paven angående utnevnelsen av Marcellus til erkebiskop av Nidaros:

Huitfeldt

Den tid hand [Marcellus] nu vaar paa Veyen at Danmarck/ oc kom til Cøln/ bleff hand der (paa Paffvens Anstiftning/ paa det hand motte forhindris at komme til Kongen) anholden/ fengselet/ oc alle Breffve/ Clenodier/ Penninge oc Gods hand medførde/ som icke ringe vaar/ hannem frataget/ iblandt huilcke Breffve icke alleniste var hans Postulatio, men ocksaa andre Rigens Privilegier oc Skriffvelser/ store Herrer oc Potentater i secret Sager Kongen haffde tilskicket/ huor paa stor Mact laa.

(Arild Huitfeldt: *Danmarckis Rigis Krønike*, II, København 1652, s. 862.)

Holberg

[...] da Marcellus var kommen til Cøln, blev han efter Pavens Anstiftelse anholden, og fængslet udi samme Stad, ja alle hans Klenodier, Penge og Gods bleve ham fratagne tillige med hans Breve, hvoriblant var ikke allene hans Postulation, men endogsaa andre vigtige Breve, som angik Rigets hemmelige Sager.

(Ludvig Holberg, *Dannemarks Riges Historie*, 1, s. 658.)

Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie, 1 bd. København 1865-66, s. 398-400.

⁴⁵ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 81, 83. Høst, *Om Holbergs historiske skrifter*, s. 77. Jf. Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*, s. 182.

⁴⁶ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 83. Høst, *Om Holbergs historiske skrifter*, s. 77.

I noen tilfeller har Holberg også oppløst den strengt annalistiske strukturen i Huitfeldts krønike, og i stedet samlet på ett sted hendelsesforløp som strekker seg over flere år. Et eksempel er Holbergs behandling av kong Christians dispuTT med kongen av Skottland over Orknøyene. Disputten foregikk over flere år, og ble følgelig behandlet delt i flere små porsjoner i Huitfeldts krønike, spredt hist og her utover omtrent førti sider.⁴⁷ Holberg følger riktignok ordlyden i Huitfeldts tekst svært tett, men han har samtidig valgt å bryte kronologien for, som han sier, ”at have den heele Historie samlet paa et Sted”.⁴⁸

Et annet viktig grep i *DRH* er at Holberg kutter vekk mange av de tallrike gjengivelsene av originaldokumenter som opptar så mye plass i Huitfeldts krønike. I fortalen til *DRH* skriver Holberg at han kun har valgt å gjengi de ”viktigste” av brevene og diplomene som finnes hos Huitfeldt, mens han bare refererer til resten i notene, ”aleene for at verificere Historien”.⁴⁹ I kapittelet om Christian 1. siterer eller parafraaserer Holberg bare noen få av Huitfeldts dokumenter, deriblant kong Christians danske håndfestning fra 1448 og de slesvig-holstenske privilegier fra 1460.⁵⁰ Selv i disse tilfellene dreier det seg imidlertid om en selektiv og forenklet gjengivelse. Sistnevnte dokument består for eksempel hos Huitfeldt av 30 artikler og opptar ca. 2 ½ side.⁵¹ Hos Holberg, som omtaler sin gjengivelse som ”de fornemmeste Artikle af den Holstenske Capitulation”, er dette derimot blitt til 17 artikler som opptar litt over én side. Formuleringene er også skåret helt ned til beinet.

I *Tredje Levnedsbrev* fremhevet Holberg selv evnen til å skjære bort det overflødige som ett av hans fortrinn som historieskriver, sammenlignet med hans forgjengere. I følge Holberg opptok Huitfeldt og de fleste andre nordiske historikere alle slags dokumenter i sine historier uten å utøve den nødvendige kritikk, så lenge dokumentene bare var gamle. Dermed ble verkene mye lengre enn de behøvde: ”Vi ser kompakte bind for os; men fjernes det overflødige, forvandles den fedme,

⁴⁷ Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønike*, s. 874-875, 889-891, 912-915.

⁴⁸ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, 694. Et tilsvarende eksempel er Holbergs fremstilling av konflikten mellom kong Christian og hans bror grev Gerhard av Oldenburg, som varte fra 1463 til greven døde i 1473. Hos Holberg skildres konflikten på ett sted (s. 713-715), mens Huitfeldt behandler den spredt, under de årstallene hvor relevante hendelser inntreffer (s. 888, 900, 906, 908, 928-931, 939-940).

⁴⁹ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 4v.

⁵⁰ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 639, 673.

⁵¹ Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønike*, s. 885-887.

de strutter av, til magerhed“.⁵² I essayet ”Betænkning over Historier“ som innleder tredje bind av *DRH*, utdyper Holberg denne kritikken med en beskrivelse av hans egen tilnærming til originaldokumenter: Viktige dokumenter kunne innføres i form av et ”kort Udtog“, mens uviktige burde ”gandske at udlades“. Hadde man mange slike dokumenter, var det langt bedre å utgi dem som en egen samling snarere enn å ”interrumpere Texten“.⁵³

Holbergs stilistiske bevissthet blir tydeliggjort de stedene hvor han faktisk velger å gjengi tilsynelatende overflødig informasjon fra Huitfeldt. I slike tilfeller legger Holberg som regel til en kommentar som forklarer hvorfor de likevel har funnet veien inn i hans eget historieverk. Ett eksempel i kapittelet om Christian 1. er Holbergs oppramsing av navn på de ”fornemmeste af Adelen“ som levde i Norge i kongens regjeringstid. Listen er hentet fra Huitfeldts krønike, hvor den fremstår som umotivert og nokså tilfeldig plassert, idet den avbryter fortellingen om hanseatenes opprør på bryggen i Bergen 1455.⁵⁴ Holberg har ikke bare flyttet avsnittet til et tilsynelatende mer passende sted (etter en diskusjon om de nordnorske stendenes opprør mot kong Christian), han legger også til en forklarende passus om hvorfor disse navnene må oppregnes: ”Og er det fornødent ved Leilighed at opregne de Norske Adelige Familier, efterdi de nu omstunder fast alle ere uddøde“.⁵⁵ Resultatet av Holbergs metode er en ganske dramatisk nedkorting av hans tekst i forhold til Huitfeldts. Jørgen Sejersted påviser en liknende tendens i Holbergs *Jødiske Historie*: ”The quantity of Holberg’s text is only a fraction of his sources, so one of his main contributions is to choose omissions and make abbreviations“.⁵⁶

Holbergs kompilering av Huitfeldts krønike er ikke bare styrt av hensyn til stil, men kan også bestå av små, men like fullt meningsbærende endringer i teksten. Francis Bull har påpekt at de mange små avvikene fra Huitfeldts tekst i Holbergs *DRH* medfører store forskjeller i helhetsinntrykket av deres respektive historie- og samfunnsyn:

Selv om Holberg i første halvpart av sin historie næsten overalt staar Huitfeldt meget nær hvor han fortæller og refererer, saa blir det dog altid en vældig forskjel paa dem ved det syn og ræsonne-

⁵² Ludvig Holberg: *Ludvig Holbergs tredje brev til en højjornem herre*, 1743, overs. 2018, s. 141.

⁵³ Ludvig Holberg: *Dannemarks Riges Historie, Tomus 3*, København 1735, s. b1r.

⁵⁴ Huitfeldt, *Danmarkis Rigis Krønike*, s. 861.

⁵⁵ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 655.

⁵⁶ Sejersted, ”Jewish History“, s. 201.

ment som stadig kommer frem i deres verker. Den naivt religiøse, robuste, standsstolte, adelige magthaver Huitfeldt betrakter og dømmer mennesker og forhold i bund og grund annerledes end den kritiske, nøkterne, tørkomiske, moraliserende, loyale borger Ludvig Holberg.⁵⁷

En særlig markant tendens akkurat i kapittelet om Christian 1. er imidlertid at Holbergs avisende holdning til senmiddelalderens katolske religiøsitet gjennomgående preger hans fremstilling av den første Oldenburgmonarken.⁵⁸ Den antikatolske tonen i kapittelet om Christian 1. i *DRH* er langt mer påtrengende enn hos Huitfeldt, som selvsagt også var overbevist lutheraner. Holberg redigerte bort elementer i Huitfeldts krønike som omhandlet kongens religiøsitet, og la til små bemerkninger og kommentarer som understøttet enten en proto-protestantisk eller en rent ut sekulær tolkning av kong Christians herskergjerning.

Holberg fant blant annet en anledning til å kritisere senmiddelalderens avlatshandel. Forelegget var en kort fortelling i Huitfeldts krønike om den pavelige legaten Marinus Freginus som i 1461 preket avlat i Skandinavia for å samle inn penger til kampen mot tyrkerne i kjølvannet av deres erobring av Konstantinopel i 1453. Da kong Christian fikk nyss om hvor mye Freginus hadde samlet inn, beordret kongen ham til å gi ham noe av pengene som han ville bruke til å føre krig mot de russiske hedningene ved rikets nordlige grense. Hos Holberg danner fortellingen utgangspunkt for en refleksjon over de kyniske og verdslige motivene som lå til grunn for avlatshandelen:

⁵⁷ Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 83.

⁵⁸ Både Bull og Høst har funnet en sterkt kritisk holdning både til den katolske kirke og til katolsk tro og praksis i Holbergs historieskriving. Bull, *Ludvig Holberg som historiker*, s. 140. Høst, *Om Holbergs historiske skrifter*, s. 115-118. For en diskusjon av antikatolske holdninger i forfatterskapet som helhet, se Olden-Jørgensen, "Den antikatolske Holberg", s. 1-34.

Huitfeldt:

Anno 1461. vaar Pafvens Legat Marinus Freginus her inde/ saavel som oc udi Sverrige. Hand effter Kong Christierns Bevilning samlet her en stor Summa Penninge for Afflad/ hand prædickede denem/ som vilde hielpe imod Tyrcken.

Men den tiid Kongen formercker/at hans Faar klippe- dis/ talede hand med samme Sendebud/ saa hand maatte lade hannem noget af Ulden/ for at hand gjorde Krigs Omkaastning imod de vantro Rytzer/ som grentzede imod hans Riger.

En Fremmede oc Italiener haffde Umagen at samle/ men hannem skeede ingen Uret/ hand lod den rette Herre bekomme sin Anpart.

(Huitfeldt: *Danmarkis Rigis Krønike*, II, s. 893.)

Holberg:

Udi dette Aar 1461 kom Pavens Legat, Marinus Freginus til Danmark for at prædikke Aflad, han samlede en stor Hob Penge **under Prætext**, at de skulde anvendes paa at føre Krig mot Tyrken, hvilket, da Kongen merkede, anholdt han hos Legaten om samme Pengers Deeling, **foregivende**, at, sasom de skulde bruges mod Christendommens Fiender, saa behøvede han eendel deraf til Krigs Omkostning mod de vantroende Rysser, som grentzede med hans Riger. Om Kongen ved denne **artige Invention** fik sin Deel af Pengene skal jeg ikke kunde sige; vist nok er det, at Legaten beholdt en Broderlod deraf, hvilket ogsaa var billigt, efterdi han havde havt eene Umage ved at incassere disse Penge. (mine uthevinger).

(Holberg: *Dannemarks Riges Historie*, I, s. 677.)

De vesentlige elementene i fortellingen er de samme hos begge forfatterne, men de oppgir like fullt ulike tolkninger av kongens handling. Huitfeldt legger vekt på at Christian var i sin fulle rett til å kreve en andel av pengene som var blitt samlet inn fra hans egne undersåtter. Hos Holberg blir derimot hele avlatshandelen mistenkeliggjort og fremstilt som et skalkeskjul for å tjene penger, ved hjelp av noen få ord som underbygger et inntrykk av kalkulert forstillelse („Pretæxt“, ”foregivende“ og ”artige Invention“).

Holberg anerkjente ikke at senmiddelalderens avlatshandel kunne være motivert av ekte tro, og argumenterte snarere for en moralsk kollaps som utstrålte fra paven i Roma og spredte seg nedover i samfunnet. Fortsettelsen på historien hos Huitfeldt var nemlig at Freginus sine innsamlede penger ble konfiskert på veien mellom de tyske byene Lüneburg og Nürnberg. Den oppgitte årsaken var at Lüneburgs innbyggere var satt under kirkens bann på grunn av en konflikt mellom

byens verdslige myndigheter og geistlighet. I følge Huitfeldt dro Freginus året etter videre til Sverige ”med hans wsynlige Vare/ at selle/ at hand der kunde oprette/ huis Skade hannem annerledes vaar skeet.”⁵⁹ Holberg lånte også dette partiet fra Huitfeldt, men bygde det ut med en kort, ironisk refleksjon om avlatshandelens meningsløshet. For Holberg var det en uimotståelig ironi at tyskerne konfiskerte avlatspengene til Freginus med henvisning til deres kristne plikt. Dette viste at en del folk allerede hadde begynt å forstå at avlat var en dårlig unnskyldning for å tjene penger. Selv den pavelige legaten forholdt seg til avlatshandelen som om det skulle ha vært en hvilken som helst økonomisk virksomhet:

Saa at der blev spillet en fuldkommen Tragicomoedie, som viiser, at hvor stor Myndighed Paven end havde paa de Tiider, sa fandtes der dog mange, der dreve Spott med Aflads Handel, hvis Misbrug de af lang Erfarenhed havde lært. Mand skulde vel tænke, at Legaten, opirred af denne Spott, skulde have renonceret paa slig videre Handel, men, hvor Ærgierige de Pavelige Hof-Folk vare, saa vare de dog meere Penge gierige; thi Legaten, som en habil og fornufftig Mand, der vidste at tabe og vinde er Kiøbmænds Stiil, satt Ambitionen til Side, og Aaret derefter lod sig indfinde udi Sverrig for der at oprette, hvad Skade han havde lidt andendets.⁶⁰

En selektiv redigering av Huitfeldt som går i samme retning finner vi i Holbergs omtale av kong Christians inndragelse av pantsatt krongods. Slike inndragelser skjedde to ganger i Christians historie, i Danmark i 1453 og i Sverige i 1458. I Holbergs narrativ ble de omtalt i nokså nøytrale vendinger, men likevel med klare antydninger om at de var nødvendige for statens ve og vel. Den danske inndragelsen skjedde etter at kongen ved sin ankomst til regjeringen oppdaget at ”Kronens Gods mestendeels var bortpantet for ringe Summer, saa at Kongen havde fast intet at føre sin Stat med eller til Rigets Forsvar“, og etter at han hadde merket at panthaverne hadde tjent 3 eller 4 ganger mer i rente enn den opprinnelige lånesummen.⁶¹ I skildringen av den svenske krongodsinnndragelsen skrev han at den skjedde av ”samme Nødvendighed“ som den tilsvarende prosessen i Danmark, og han betegnet den som et eksempel på ”fornødne Reformationer.“⁶²

⁵⁹ Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønike*, s. 893.

⁶⁰ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 678.

⁶¹ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 649.

⁶² Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 668.

I begge tilfeller var Holbergs skildring basert på Arild Huitfeldts krønike som han fulgte nesten ordrett, med ett unntak: ifølge Huitfeldt ble adelsmennene nemlig dømt av riksrådet ”effter den Geistlig Ret“ for å ha tjent 3-4 ganger mer i rente av godset enn det de hadde lånt kronen. De måtte derfor returnere det utpantede godset for at ”deris Siel icke skulle lide Nød.“ Også i Sverige ble panthaverne dømt for å ha forbrutt seg mot ”Gud oc den hellige Kirckis bescreffne Low oc Rett.“ Slik Huitfeldt fremstilte det, ble de danske og svenske adelsmennene med andre ord dømt for å ha brutt den kanoniske rettens forbud mot ågerrente.⁶³

Holberg var ingen tilhenger av den kanoniske retten generelt, og dens forbud mot ågerrente spesielt. Dette kan bevitnes i avslutningen av kapittelet om 1300-tallet i hans *Almindelig Kirke-Historie* (1738) hvor han skriver at man ikke kan nekte for at ”adskilligt Gott jo findes i samme Rett“ men at ”udi den gode Sæd findes en Mængde af Klinte, forargelige, dristige, u-nyttige og fornemmeligen interesserede Anordninger [...]“. Han fremhevet særlig kirkerettens harde straffer mot dem som tar rente, ”hvilket dog nu overalt er tilladt“, og konkluderte sarkastisk med å hevde at ”hvis alle de Anordninger, som findes i Jure Canonico, skal staae ved Magt, ere nu omstunder alle Roman-Catholiske virkeligen excommunicerede.“⁶⁴ Det er dermed belegg for å hevde at Holberg her helt bevisst utelot referansene til kanonisk rett i omtalen av det pantsatte krongodset på 1450-tallet. Selv om han åpenbart var positiv til at kong Christian styrket kronen på bekostning av grådige adelsmenn, kunne Holberg samtidig ikke akseptere at dommen angivelig falt for å redde deres sjel.

Et siste talende eksempel på Holbergs antikatolske omarbeidelse av utdragene fra Huitfeldts krønike er hvordan han omtalte kong Christians pilgrimsferd til Roma i 1474. Hos Huitfeldt, som Holberg ellers fulgte tett i dette partiet, het det simpelthen at kongen dro til Roma ”aff stor Herlighed/ Pillegrimsvis/ at besøge S. Peders oc S. Povels Kircke/ som Brug vaar udi de Dage“.⁶⁵ For Holberg var det imidlertid ikke nok å konstatere, som Huitfeldt, at kongen ønsket å dra på pilgrimsferd til Roma i tråd med tidens konvensjoner, han reiste også spørsmålet om det kunne skyldes vikarierende motiver: ”Om [reisen] skeede af Andagt for at besøge Apostlernes Grave, som Moden var paa de Tiider, eller udi anden Henseende, skal jeg ey kunde sige, maa skee

⁶³ Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønike*, s. 858, 877.

⁶⁴ Ludvig Holberg: *Almindelige Kirke-Historie fra Christendommens Begyndelse til Lutheri Reformation*, Tomus II, København, 1738, s. 856.

⁶⁵ Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønike*, s. 940.

det skeede baade af hellig og verdslig Drifft“.66 Holbergs nedvurdering av Christians pilegrimsreise fortsatte noen sider senere, da han omtalte pavens gave til kongen, igjen basert på et lån fra Huitfeldt:

Huitfeldt

Paffven gaff Kongen stor Skenck/ som vaar/ først en skøn Kior-
tel/ Trøye og Bonet/ aff Gylden
Stycke. Noch it Mul-Esel/ med
en forgylte Sadel. Noch en for-
gylt Staff/ saa god som siu hun-
drede Ducater. Noch nogle Guld
Kaars/ oc Agnus Dei. Gaff han-
nem it stycke Træ aff det hellige
Kaars/ oc mangfoldig Helligdom/
Afflad/ viede Haandklæder/ Næ-
seduge/ Privilegier oc Benaadin-
ge/ som hand begærede.

Holberg

De Foræringer, som vexledes
mellem Kongen og Paven vare
disse: Kongen forærede af disse
Nordiske Rigers Producter, Sild,
Bergfisk og Hermelin, hvilke var
vel ingen prægtige Gaver, men
dog rare udi Italien. Paven der-
imod gav efter Sædvane til Ve-
derlag Aflad, viede Haandklæ-
der og Tørklæder, Velsignelser
og Benedictioner, som paa de
Tide agtedes meere end Guld,
skjønt man nu omstunder ikke
vexlede sig dem til her i Norden
for et eneste Skippund Berg-
fisk.

(Huitfeldt: *Danmarkis Rigis Krø-
nicke*, II, s. 942.)

(Holberg: *Dannemarks Riges His-
torie*, I, s. 720-721.)

Hos Huitfeldt fremsto gavene som dyre og betydelige. Hos Holberg hadde gavenes størrelse og prakt blitt betraktelig redusert, hovedsakelig ved at han sakset bort alle objekter av håndfast verdi. Den umiddelbare årsaken til Holbergs nedskalering av den pavelige gjestmildheten ser ut til å være at han ville skape et komisk poeng ved å kontrastere de beskjedne, men likevel nyttige gavene fra kong Christian til paven, med de verdiløse gavene fra paven til kongen.

“*Den svenske Historie*“: *Holbergs kompilering av Samuel Pufendorf*

I motsetning til Holbergs omfattende avskrift av Huitfeldts krønike, har tilsvarende bruk av Samuel Pufendorfs *Continuirte Einleitung* ikke tidligere vært påvist i *DRH*. Holbergs avhengighet av Pufendorf har så langt blitt studert i de verkene hvor han mest eksplisitt innrømmer dette selv, nemlig *Introduction til de fornemste Europæiske Rigers Historier* (1711) og *Introduction til Naturens og Folke-Rettens Kundskab* (1716). Dis-

66 Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 716.

se verkene er blitt vurdert som like i form og innhold som Pufendorfs, selv om forskere i senere tid i større grad har betonet Holbergs selvstendige bidrag i forhold til sitt forelegg.⁶⁷ I kapitlet om Christian 1. i *DRH* er gjelden til Pufendorf langt mindre åpenbar enn i disse eldre verkene, men like fullt til stede. Dette gjelder hovedsakelig de delene av teksten som omhandler svenske forhold. Flere steder har Holberg simpelthen oversatt avsnitt fra Pufendorfs tyske tekst, forkortet dem noe, og rykket dem inn i sin egen tekst uten å markere det med referanser. Et godt eksempel på dette er følgende utdrag fra skildringen av borgerkrigen i Sverige i 1469:

Pufendorf:

Folgendes Jahr kahn Erich Nilsson mit Erich Carlson und Trotte nacher Wadstena/ und nahmen König Carls Tochter Magdalena, Erich Axelsons Gemahl/ Birger Trolle mit seinem Sohn Arswed Trolle und andere mehr gefangen; zogen darnach stracks in Upland/ und brachten viel Bauern auff wieder König Carl/ den sie meinydig scholten/ und der deswegen in Bann verfallen wäre; welches zu der Zeit bey dem gemeinen Manne viel geachtet ward.

Holberg:

Erik Nielsen kom udi Februario af det Aar 1469 til Vadstena, og der tog Kong Carls Dotter Magdalena Erik Axelsens Frue samt Birger Trolle til Fange. Derpaa rykte han til Upland, hvor han ophidsede en Hob Bønder mod Kong Carl, som han kaldte en Meeneder, der var forfalden udi Kirkens Band, hvilket paa de Tider havde meget at sige hos Almuen.

(Samuel Pufendorf: *Continuirte Einleitung zu der Historie der Vornehmsten Reiche und Staaten von Europa, Worinnen des Königreichs Schweden Geschichte/und dessen mit auswertigen Cronen geführte Kriege insonderheit beschrieben werden*, Frankfurt am Main 1686, s. 241.)

(Holberg: *Dannemarks Riges HistorieI*, I, s. 704.)

⁶⁷ Søren Koch: *En naturlig rettsorden for det dansk-norske kongeriket: en retthistorisk analyse av Ludvig Holbergs lærebok i natur- og folkerett*, Avhandling (ph.d.) Universitetet i Bergen 2015. Berndtsson, ”«Hvad Contra-Parten har at sige derimod»“. Undheim, ”Introduksjon til (naturrettlig) historiefortelling“.

Utfordringen med å bruke Pufendorf som en hovedkilde i kapittelet om Christian 1. var imidlertid at hans fremstilling av Nordens politiske historie på 1400-tallet var altfor svenskvennlig. Historieskrivning hadde vært et sentralt instrument i propaganda og legitimitetsstrider mellom kongerikene Danmark og Sverige siden senmiddelalderen.⁶⁸ Holberg skrev seg ubesværet inn i denne tradisjonen, selv om han aldri innehadde den offisielle posten som kongelig historiograf. Holberg var gjennom hele sin karriere dypt lojal mot Danmark-Norges eneveldige monarker og tilsvarende kritisk mot den svenske arvefjenden. Samuel Pufendorf, på sin side, hadde én generasjon tidligere vært svensk rikshistoriograf under det karolinske eneveldet, med det uttalte oppdrag å ”finna historiska argument för att statsrättslig legitimera den rådande politiska linjen”.⁶⁹

Holbergs løsning var simpelthen å redigere bort formuleringer og påstander som eksplisitt stilte den første Oldenburgmonarken i et dårlig lys eller som legitimerte de svenske undersåttenes opprør mot kongen. Et eksempel på Holbergs metode er hans skildring av danske kong Christians og svenske kong Karls strid om Gotland. Øyen var besatt av den avsatte kongen Erik av Pommern, som brukte den som base for sjørøveri i Østersjøen. Første trekk ble gjort av Karl, som sendte en ekspedisjon som raskt besatt Visby og omringet slottet Visborg, hvor kong Erik befant seg. I følge Holberg narret Erik svenskene til å inngå en våpenstillstand som han brukte til å skaffe seg proviant og til å sende bud til kong Christian med tilbud om å overgi øyen til ham. Så langt stemte Holbergs tekst nøyaktig overens med Pufendorfs versjon, ofte helt ned på ordnivå.⁷⁰ De skilte derimot lag i deres skildringer av hva som skjedde da kong Christian sendte sine styrker til øyen. I Pufendorfs fremstilling sendte Christian en styrke som raskt overtok slottet Visborg fra Erik. Christian sendte deretter sin representant Oluf Axelsson (Thott) til Gotland, angivelig for å forhandle om stillstand med svenskene som fremdeles besatt Visby og omland. På samme tid begynte kongen å oppruste en invasjonsstyrke som skulle drive svenskene fra øyen med makt. Axelsson klarte å få svenskene til å gå

68 Karen Skovgaard-Petersen: “Political Polemics in Early Modern Scandinavia” i Anne Eriksen & Jón Viðar Sigurðsson (red.), *Negotiating Pasts in the Nordic Countries. Interdisciplinary Studies in History and Memory*. Nordic Academic Press: Lund 2009, s. 79-98.

69 Berndtsson, ”«Hvad Contra-Parten har at sige derimod»“, s. 147.

70 Pufendorf, *Continuirte Einleitung*, s. 206-207. Jf. Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 641-642.

med på en våpenstillstand, oppheve beleiringen av slottet, tillate danskene å føre inn provianter og, sist men ikke minst, ødelegge svenskernes skanser under påskudd av at det ikke lenger var behov for dem. Da kong Christian fikk beskjed om situasjonen, dro han selv til Visby. Til tross for at danskene hadde insistert på at de ville holde freden, skrev Pufendorf, satte de likevel fyr på byen og forsøkte å slå svenskene. De svenske troppene klarte mot alle odds å slå danskene tilbake, og kong Christian så seg nødt til å gå med på forhandlinger.⁷¹

I Holbergs versjon var det ikke snakk om dansk dobbeltspill eller et desperat slag i Visbys gater. Oluf Axelsson hadde ifølge Holberg vunnet Visborg slott våren 1449, men Holberg nevnte ikke noe om at Axelsson forhandlet med svenskene i etterkant av erobringen. Kong Christian rustet en flåte og dro til Gotland i juli 1449, men i Holbergs tekst gikk han ikke til angrep på svenskene da han kom frem. I brødteksten skrev Holberg simpelthen at det etter kongens ankomst "blev da handlet om en Stilstand med de Svenske [...]". I en liten fotnote antydte han at det fantes en annen og motstridende versjon av forholdene, men han avviste denne blankt: "Nogle Skribentere tale her om et stort Slag, hvorudi 1800 Svenske omkomme, men vore gode Historier tale intet derom".⁷² Kompilatoren Holberg tok her et klart patriotisk standpunkt, og så bort fra Pufendorfs tekst der den ikke lenger passet med historien han selv ønsket å fortelle.

Pufendorf gjør seg også gjeldende i *DRHs* kapittel om Christian 1. som skyteskive for Holbergs kritiske bemerkninger. Flere steder stilte Holberg spørsmålstegn ved svenske skribenters påstander om dansk-svenske forhold. Målet for disse kritiske kommentarene er imidlertid sjelden presisert: i flere tilfeller henviser Holberg bare til "de Svenske Gravamina [dvs. klager]", "[d]e Svenske Skribentere" eller "den Svenske Historie".⁷³ Kun ett enkelt sted i kapittelet fremgår det mer presist hvem adressaten for Holbergs kritikk egentlig er: I skildringen av kong Christians invasjon av Sverige i 1471 stilte Holberg seg tvilende til "[n]ogle Skribenteres" overdrevne skildringer av kongens brutale trusler mod byens innbyggere. I fotnoten viser han til "Pufend. hist. Svec." eller "Pufendorfs svenske historie", med andre ord verket *Continuirte Einleitung*.⁷⁴ Selv om Pufendorf altså bare blir nevnt ved

⁷¹ Pufendorf, *Continuirte Einleitung*, s. 208-209.

⁷² Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 643.

⁷³ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 640, 655, 668, 669, 707.

⁷⁴ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 708.

navn ett sted i kapitlet, gjennomsyrrer han likevel Holbergs tekst i dobbeltrollen som antagonist og sentral kilde.⁷⁵

Selv i de partier hvor Holberg er mest avhengig av Pufendorf, legger han ofte til sine egne betraktninger og kommentarer. Pufendorfs tekst er en korthugget fremstilling av hendelser med særlig vekt på militære og politiske konflikter. Holberg låner disse beskrivende partiene fra Pufendorf, men supplerer dem gjerne med små karakterskildringer, vittige anmerkninger og refleksjoner. Innskuddene gir Holbergs fremstilling et moraliserende og ironisk preg som ikke er like sterkt til stede i forelegget. Nesten hele Holbergs skildring av kong Christians fengsling av den svenske erkebiskopen Jöns i 1463 og biskop Kettils opprør mot kongen året etter, er for eksempel en trofast oversettelse av Pufendorf.⁷⁶ Holbergs tillegg er en kort og syrlig kommentar hvor han understreker de katolske bispenes rolle som anførere for opprøret mot kongen: "De Oprørske fattedes da intet uden en Anfører. Men saa længe der vare Bisper udi Landet, kunde de ikke være udi Nød derfor".⁷⁷ Et annet tillegg er en halv sides "Betænkning", en apologi for kong Christian hvor Holberg forsøker å bevise at svenskenes opprør mot ham var grunnløst og ulovlig.⁷⁸

Svenske tragedier: teatermetaforer i Dannemarks Riges Historie

En gjennomgående tendens i kapitlet er at Holberg bruker teatermetaforer når han beskriver aktører og hendelser i svensk politisk historie. Gjennom hele kapitlet krydrer Holberg de "Pufendorfske" partiene med egne formuleringer hvor terminologien er hentet fra teateret. For eksempel i skildringen av begynnelsen på svenske kong Karls konflikt med erkebiskop Jöns Bengtsson:

⁷⁵ Holberg kritiserer feil i *Continuirte Einleitung* (omtalt som "Puf. hist. Svec.") i flere fotnoter i *DRH*. Se Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 379, 381, 389, 495, 621. Holberg, *Dannemarks Riges Historie tomus 2*, 1733, s. 480. *DRH* var ikke den første teksten hvor Holberg trakterte Pufendorf på denne måten. Også i hans aller første historieverk skrev han av Pufendorfs tekst aktivt uten å nevne ham ved navn, bortsett fra ett enkelt sted hvor han kritiserte ham. Se Müller, "Holbergs to ældste historiske Arbejder", s. 7.

⁷⁶ Pufendorf, *Continuirte Einleitung*, s. 225-228. Jf. Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 680-682.

⁷⁷ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 681.

⁷⁸ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 682.

Pufendorf:

Im Winter darauff lies der Ertz-Bischoff den König anlangen umb Erstattung etlicher Schiffe/ die er im vorigen Sommer wider des Reichs Feinde verlohren. Der König aber/ der darzu gehalten zuseyn sich nicht vermeinete/ schub die Sache zu Erörterung der Rätthe; die denn Sprachen/ daß der König dem Ertz/ Bischoff den Schaden zuersetzen schuldig wäre. Welches Urtheil dem Könige mißfiel/ so daß die Rätthe mit Unwillen ihren Abschied nahmen.

Holberg:

Begyndelsen til **Tragoedien** var denne: Efter den Tappere Thord Bondes Død og Ølands Erobring begyndte Erke-Bispen **at tage Masken af** og anholde hos Kongen om Erstatning af nogle Skibe, som han forrige Sommer havde mistet mod Rigets Fiender. Kongen meenede sig ikke dertil at være pligtig, underkastende Sagen Raadets Kiendelse, og fældede da Raadet saadan Dom, at Kongen var forbunden til at erstatte Erke-Bispen den Skade. Over denne Dom blev Kongen det heele Raad fiendsk, saa at de med Kaaldsindighed skildtes fra hinanden. [Mine uthevinger].

(Pufendorf: *Continuirte Einleitung*, s. 217.)

(Holberg, *Dannemarks Riges Historie*, I, s. 662.)

Teksten er hentet nesten uendret fra Pufendorfs *Continuirte Einleitung*. Unntaket er den innledende bemerkningen som definerer konflikten som en tragedie og antyder at erkebiskop Jöns hittil har spilt en rolle og først nå viser sitt sanne ansikt. Holbergs bruk av slike teatermetaforer er påfallende konsekvent i kapittelet om Christian 1. Tragediene utspiller seg alltid i det svenske kongedømmet, hvor intrigante og opprørske undersätter stadig forårsaker uroligheter. En stund etter kroningen av Christian i Stockholm begynte svenskene "at spille deres gamle Tragoedier igjen" og "Tragoedierne" fortsetter ufortrødent gjennom 1460- og 1470-tallet. Det er dessuten utelukkende de svenske biskopene som tar masken av, spiller "Ruller" og er "Hoved-Acteur" eller "Hovedpersonene i disse Tragoedier".⁷⁹

Rolv Nøtvik Jakobsen har påvist liknende grep i Holbergs *Almindelig Kirke-Historie* (1738), hvor skurkefigurer som Arius og Muhammed por-

⁷⁹ Holberg, *Dannemarks Riges Historie t. 1*, s. 661, 662, 665, 684, 685, 691, 703, 712.

treteres ved hjelp av ”tekniske termar kjent frå teatret“.⁸⁰ Bent Holm påpeker at referanser til ”mask, play, comedy, actor“ finnes i nærmest hele forfatterskapet og at Holberg ”almost seems to think in theatrical terms of *theatrum mundi*, of social and political life being as a kind of roleplaying“.⁸¹ Flere av Holbergs historieverk er tett befolket av mennesker som spiller sine roller i tragedier, komedier og tragikomedier, og tar masken av for å vise sitt sanne ansikt.⁸² Den høye forekomsten av teatermetaforer i Holbergs historier gir dem et tidstypisk preg: teaterets sentrale kulturelle status i 1700-tallets Europa, i en fransk kontekst beskrevet som en ”théatromanie“, påvirket hvordan mange av tidens historikere forsto og skrev om fortiden. Ifølge Courtney M. Booker finner man på 1700-tallet en historisk bevissthet som var ”particularly attuned to theater and drama“.⁸³ I Holbergs tilfelle kan man dessuten legge til en biografisk dimensjon til teatermetaforikken: I Holbergs tidligste historieverk fra 1710-tallet er det få eller ingen teatermetaforer. Da Holberg etter noen år med produktiv virksomhet som dramatiker på 1720-tallet igjen begynte å skrive historier, er teatermetaforene legio. Kronologien i Holbergs forfatterkarriere gjør det nærliggende å tolke den hyppige forekomsten av ”Masqver“, ”Ruller“ og ”Machiner“ i 1730- og 1740-tallets historietekster som et resultat av Holbergs engasjement ved teateret.

Den teatraliske fremstillingen av senmiddelalderens politiske historie i *DRH* kan videre leses som uttrykk for et grunnleggende samfunnssyn hos Holberg. Senere i forfatterskapet, i essayet I,117 i *Moraliske Tanker* (1744), diskuterte Holberg hvorvidt det finnes ekte dyder,

⁸⁰ Rolv Nøtvik Jakobsen: ”«like saa fornøden for en Politico, som en Theologo»«. Holbergs kyrkjehistorie som historisk dokument“, i Jørgen Magnus Sejersted & Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Historikeren Ludvig Holberg*, Oslo 2014, s. 262.

⁸¹ Bent Holm: ”Holberg’s comedies: intentions and inspirations“ i Knud Haakonssen og Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Ludvig Holberg (1684-1754). Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, Abingdon: Routledge 2016, s. 148.

⁸² Inga Henriette Undheim (Universitetet i Bergen) arbeider for tiden med en doktorgradsavhandling om litterære strategier og strukturer i Holbergs danmarkshistoriske verk. Sentralt i hennes prosjekt står analysen av gjensidige påvirkninger mellom Holbergs dramatiske og historiske forfatterskap. I tillegg til å belyse teatermetaforikkens sentralitet i dette verket, viser Undheim blant annet at *DRHs* plottstruktur er påvirket av den klassiske komediens fem akter. Jeg takker Undheim for hennes innsiktsfulle kommentarer til denne artikkelen.

⁸³ Courtney M. Booker: *Past Convictions: The Penance of Louis the Pious and the Decline of the Carolingians*, University of Pennsylvania Press: Philadelphia 2009, s. 106-107.

med utgangspunkt i det faktum at en aldri med sikkerhet kan vite om ikke andre menneskers gode gjerninger egentlig utøves av egen nytte. Kjernen i problematikken var at alle aktører, også dem som gjør tilsynelatende gode gjerninger kun for å oppnå fordeler, foregir å utøve dyder for dydens egen skyld. For Holberg ledet denne betraktningen til et grunnleggende teatralisk perspektiv på menneskelig sosial interaksjon: "De fleste Mennesker ere masquerede, og ligesom Comoedianter paatage sig fremmede Skikkelser, saa længe som Spillet varer. Naar Rullen er spillet, og Masqven aftages, legges allerførst for Lyset, om det haver været Skrømt eller Alvor".⁸⁴

Den fornuftige reaksjonen på samfunnslivets teatralitet burde ifølge Holberg være en skeptisk holdning til andres offentlige opptreden. Samtidig måtte en sunn skepsis ikke utarte til en total mistro til menneskeheten. Å "giøre alle Mennesker til Comedianter, og derivere alle Dyder af syndige Kilder" ville være "alt for stor Misanthropie".⁸⁵ Holberg ga altså uttrykk for en grunnleggende skepsis til hvorvidt det var mulig å avlese menneskers indre beveggrunner ut ifra deres offentlige fremtoning. Samtidig forkastet han en prinsipiell avvisning av muligheten for sann dyd. Historiebøkene viste nemlig at det hadde eksistert gode mennesker, personer som "øve Dyder allene for Dyders Skyld". Aktørenes indre motiver kunne man riktignok aldri få tilgang til, men deres offentlige handlinger kunne vurderes med et kritisk og granskende blikk. Historien ble dermed et privilegert sted for den moralske vurderingen av andre menneskers handlinger.⁸⁶

Teatermetaforene i *DRH*, og andre steder i Holbergs historiske forfatterskap, representerer en moralsk kritikk i form av en demaskering av historiske aktører. Historikeren Holberg er opptatt av å skildre øyeblikkene hvor maskene faller og hyklere trer frem i det offentlige liv med deres sanne ansikt. Dette var imidlertid ingen objektiv kritikk, for det var som regel sosiale typer for hvilke Holberg nærer en klar antipati som ble fremstilt i teatraliske termer: svenske opprørere, katolske biskoper og religiøse fanatikere. De danske Oldenburgmonarkene spilte ikke roller i komedier. Selv om Holberg andre steder kunne gi ut-

⁸⁴ Ludvig Holberg, *Moralske Tanker*, København 1744, s. 184.

⁸⁵ Holberg, *Moralske Tanker*, s. 185. Holbergs motstand mot en misantropisk og total skepsis til andre menneskers handlinger var for øvrig en direkte polemikk mot moralisten Jacques Esprit (1611-1677) som i boken *La Fausseté des Vertus Humaines* (1678) nettopp argumenterte for at alle dyder var kamuflerte laster.

⁸⁶ Jfr. Jørgen Magnus Sejersted: "Morals and religion in Holberg's essays" i Knud Haakonssen og Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Ludvig Holberg (1684-1754). Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*, Routledge: Abingdon 2016, s. 89.

trykk for et tilsynelatende altomfattende teatralisk perspektiv på sosialt og politisk liv („[d]e fleste Mennesker ere masquerede“)⁸⁷, var demaskeringen i hans historieverk derimot del av en mer avgrenset retorisk strategi, hvor antagonister som kjempet mot prosjekter Holberg hadde sympati med ble mistenkeliggjort og fremstilt som falske hyklere. Den ideologiske tendensen i Holbergs selektive anvendelse av demaskerende retorikk har dessuten en klar parallell til hvilke grupper som blir gjort til gjenstand for humoristiske stikk i historieverkene. Om humoren i Holbergs historieverk skriver Sebastian Olden-Jørgensen at den ”rammer i alt væsentligt holdninger og personer, [Holberg] ikke kunne lide, især den katolske gejstlighed, ikke sjældent svenskere, nogle gange den danske adel og lejlighedsvis hans egen samtids dårskaber, men aldrig, aldrig de oldenborgske konger.“⁸⁸

Teatermetaforene er blitt viet oppmerksomhet her fordi de fremstår som ett av de mer markante grepene som historikeren Holberg tilførte sin egen tekst under kompileringsprosessen. Selv om det dreier seg om innskudd av enkeltord og korte setninger, gir tillegget av en velplassert teatermetafor skildringen av et hendelsesforløp en helt ny moralsk valør. Ved hjelp av minimale endringer kunne Holberg dermed bruke lange oversatte utdrag fra en tekst med en helt annen politisk grunnholdning, Pufendorfs svensksinnede *Continuirte Einleitung*.

Konklusjon

Holbergs kompileringsmetode dreide seg både om å skjære bort de elementer som ikke passet fra sekundærkildene, og å skrive inn små kommentarer og refleksjoner som understøttet hans overordnede ideologiske prosjekt. I kapittelet om Christian 1. tilførte Holberg teksten en klar patriotisk og protestantisk valør. Dette kan i stor grad leses som en tilpasning til samtidens lesere. Holbergs primære publikum var, i likhet med ham selv, danske lutheranere og undersåtter av de eneveldige Oldenburgmonarkene. Med Holbergs *DRH* fikk disse Leser-

⁸⁷ Se også epistel 347 (om maskerader), hvor Holberg uttrykker et mer radikalt syn på det menneskelige samfunn som et uavlatelig og altomfattende maskespill: ”Man kand i saa Maade sige, at den sædvanlige Stand, som vi leve udi, er en bestandig Mascarade, efterdi Regiering, Moder og Sædvaner paalegge os Masker, hvilke vi ved saadan Leeg ligesom nedlegge, og at vi egentligen ikke ere ret maskerede, uden naar vi gaae med blotte Ansigter“. Ludvig Holberg: *Epistler; Tomus IV*, København 1749, s. 163.

⁸⁸ Sebastian Olden-Jørgensen: ”Holbergs ”sædvanlige munterhed“. Humor og satire i Ludvig Holbergs historiske værker“, i Sofie Lene Bak m.fl. (red.), *”Kildekunst“. Historiske & kulturhistoriske studier. Festskrift til John T. Lauridsen*, København 2016, s. 159.

ne et oversiktlig, underholdende danmarkshistorisk verk som snakket direkte til samtidens sensibilitet.

Holberg sammenskrev og redigerte sine kilder på en måte som bidro til å skape et udelt positivt bilde av Christian 1. og et tilsvarende negativt bilde av hans svenske motstandere. Flere av Holbergs viktigste forelegg var skrevet av svenske forfattere med lojalitet til de svenske kongene, ikke minst hovedkilden *Continuirte Einleitung* av den svenske rikshistoriografen Samuel Pufendorf. Kompileringen måtte derfor nødvendigvis innebære en selektiv omgang med de råmaterialene som inngikk i *DRHs* mosaikk. Holbergs omfattende bruk av nettopp *Continuirte Einleitung* viser at han ikke hadde noen store betenkeligheter med å lene seg på Pufendorf når det gjaldt rent deskriptive fremstillinger av handlingsforløp, men at han samtidig ved hjelp av ganske små innskudd og utelatelser omformet Pufendorfs budskap – den nevnte teatermetaforikken er av de mer særpregede eksemplene fra denne kompilatorens verktøykasse. Det teatraliske blikket på senmiddelalderens politiske historie skapte en skeptisk og ironisk distanse til fortidens aktører, men ironien hadde som regel en klar adresse: 1400-tallets svensker ble fremstilt som grunnleggende upålitelige mennesker, kun svenskene bar masker og spilte roller på den politiske skueplass. Christian 1. fremsto på sin side som en fredelig, rasjonell og opplyst hersker som alltid hadde traktert sine urolige og ustadige svenske undersåtter med tålmodighet og klok statskunst.

I tillegg forsvant en rekke av de mest åpenbare katolske elementene i fortellingen om Christian, slik at hans regjering fremsto som nærmest løsrevet fra senmiddelalderens religiøse kontekst. Holbergs Christian 1. hadde på egenhånd gjennomskuet den katolske kirkes kyniske maktmisbruk og forstillelse. Verken kongen eller hans mange antagonister var dessuten fremmed for å bruke religion som et vikarerende motiv for å oppnå makt og materielle goder. Det kan være nærliggende å lese dette som uttrykk for et rasjonalistisk opplysningsprosjekt, siden flere av de små omskrivningene av Huitfeldt var rettet mot det Holberg oppfattet som mirakeltro og svindel. Men for lutheraneren Holberg handlet det antagelig vel så mye om å distansere den første Oldenburgkongen fra senmiddelalderens katolisisme. I så måte var Holberg helt på linje med samtidens geistlighet, som også forsøkte å skape et bilde av Christian 1. som en proto-protestant som gjennomskuet katolisismens falskhet et halvt århundre før reformasjonen.⁸⁹

Historikeren Holberg var, som denne artikkelen har vist, en kløk-

⁸⁹ Thomas Daltveit Slettebø: *In Memory of Divine Providence. A Study of Centennial Commemoration in Eighteenth-Century Denmark-Norway (1717-1760)*, Doktorgradsavhandling (ph.d.), Universitetet i Bergen 2016, s. 360-369.

tig og selvbevisst kompilator. Et spørsmål som reiser seg i møtet med en slik innsikt er hvilke konsekvenser den skal ha for vurderingen av Holbergs historiske forfatterskap. Det er klart at det kildekritiske paradigmet som oppsto med vitenskapeliggjøringen av historiefaget på 1800-tallet lenge var mindre gunstig for resepsjonen av Holbergs historieverk, som ble oppfattet som en i beste fall interessant og litterært vellykket blindgate i utviklingen frem mot et moderne historiefag.⁹⁰ Flere av Holbergs historiske arbeider var folkelesning i Danmark og Norge i lang tid etter at de kom ut, men det var først og fremst andre samtidige historikere, som Hans Gram og Jakob Langebek, som senere skulle bli utpekt som historiefagets forløpere. De sterke innslagene av kompilasjon i korpuset har antagelig bidratt til å forsterke den negative vurderingen av Holbergs historieskrivning som problematisk innenfor dette historiografiske hovedsporet. Når Holbergs historieverk i senere år er blitt viet langt mer oppmerksomhet blant både historikere og litteraturforskere, skyldes det i stor grad en fornyet interesse i fagene for den førmoderne historieskrivningens idéhistoriske kontekst samt de historiske tekstenes retoriske og narrative dimensjoner.⁹¹ I en slik sammenheng får de kompilatoriske innslagene i historieverkene i større grad tolkes i lys av sin opprinnelige kontekst, løsrevet både fra historiografiske opphavsmyster og en moderne originalitetsdiskurs med en innebygd normativ kritikk av tekstlige lån. Denne artikkelen bygger som nevnt på innsikter fra en rekke eldre og nyere studier av hvordan Holberg lånte fra og brukte eldre kilder i sitt eget historiske forfatterskap. Samtidig har jeg forsøkt å vise at en økt oppmerksomhet omkring fenomenet ”kompilasjon“, samt et blikk mot kompilatorskikkelsens funksjon og status i det tidlige 1700-talls skriftoffentlighet, kan representere en fruktbar tilnærming til å bedre forstå hvordan Holberg skrev sine historieverk.

Avslutningsvis vil jeg antyde noen flere områder hvor et historisk orientert kompilasjonsperspektiv potensielt kan informere vår forståelse av Holberg spesielt, og dansk-norsk tidlig moderne historieskrivning generelt. Et fremdeles ubelyst tema er Holbergs selvframstilling i lys av samtidens kompilator- og forfatterroller: Hvordan forholdt han seg til de forhandlingene omkring kompilasjon og kompilatorrollen

⁹⁰ For mer om den moderne historiografiske resepsjonen av Holbergs historieverk, se Olden-Jørgensen: *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker*, s. 47-65. Se også Eiliv Vinje: ”«Det var Holbergs lyst at raisonere». Om reflekterende element i Holbergs historier“, i Jørgen Magnus Sejersted og Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Historikeren Ludvig Holberg*, Oslo 2014, s. 127-130.

⁹¹ Se Jørgen Magnus Sejersted: ”Introduksjon“, i Jørgen Magnus Sejersted og Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Historikeren Ludvig Holberg*, Oslo 2014, s. 13.

som pågikk i hans levetid? Var Holberg en selvsikker kompilator som uten videre anerkjente sine tekstlige lån fra andres verk, eller var kompileringen som pågår i tekstene hans snarere omgitt av et paratekstutt apparat som impliserer en originær og mer selvstendig forfatterpersona? En annen mulig tilnærming er komparative studier av Holberg og kompilatorer i andre europeiske land fra samme periode, forfattere som Charles Rollin i Frankrike og Tobias Smollett i Storbritannia. Et åpenbart fellestrekk mellom disse forfatterne er deres evne til å skape det som ble opplevd som smakfulle, stilistisk vellykkede og lesbare historieverk for brede lesekreter blant begge kjønn. I en slik sammenheng kan historikeren Holberg muligens leses som et nordisk eksemplar av en europeisk type, nemlig opplysningstidens kompilatorskikkelse som evnet å formidle kunnskap på appellerende måter til nye grupper. Endelig er det fremdeles behov for flere studier av Holbergs kompilerte historieverk som åsted for komplekse forhandlinger og tilpasninger av fremmede ideer til en dansk-norsk kontekst.⁹² Ett eksempel som hittil har fått lite oppmerksomhet i så måte er Holbergs *Almindelig Kirke-Historie* (1738), et verk som åpenbart bygger på omfattende lån fra den franske abbeden Claude Fleurys gallikanske kirkehistorie *Histoire Ecclesiastique* (1690-1720).⁹³

⁹² Jørgen Sejersted har som tidligere nevnt vist at en slik tilnærming kan bidra til å belyse Holbergs sene verk *Jødiske Historie*. Det gjenstår likevel ennå en systematisk studie av Holbergs kompilering i dette verket. Se Sejersted, "Jewish History".

⁹³ Dette forholdet ble påpekt av Sven Eegholm-Pedersen i hans studie av Holbergs bruk av *Die Europäische Fama* i debutverket *Introduction: "I Kirkehistorien fra 1738 ligger teksten mange steder ganske nær ved hovedkilden, C. Fleury: Histoire ecclesiastique [...] som der gives en generel henvisning til i fortalen."* Eegholm-Pedersen, "Holberg og die Europäische Fama. En kildestudie til Holbergs første bøger", s. 58.

SUMMARY

*Holberg the compiler:
Patriotic and Protestant compilation in Ludvig Holberg's History of
the Kingdom of Denmark (1732)*

The compilatory elements in Ludvig Holberg's histories are discussed in light of the changing status of compilation in early modern Europe. From being a widespread and accepted writing practice in the medieval and renaissance periods, compilation came under increasing criticism during the course of the eighteenth century. A stronger demand for authorial originality, genius and, in the case of historians, direct access to primary sources rendered the compiler a problematic figure in the Republic of Letters. In the same period, however, self-conscious and assertive compilers found new ways to defend compilation, presenting it as a useful way to improve and popularize older and more inaccessible texts with a broader audience. A good compiler who, with style and acuity, improves upon the works of others could thus be construed as a useful and praiseworthy figure.

While Holberg's histories were originally published in a period when compilation was a contested but still prevalent practice, Holberg scholars of the nineteenth and early twentieth centuries were largely critical of the compilatory aspect of his histories. In recent years, however, a new generation of scholars have begun to take an interest in the creative aspects of compilation, studying the ways in which Holberg reworked and rearranged his materials and taking into account the context of the compiled work and the specific audience to be cultivated.

Holberg's methods of compiling are here exemplified with a chapter from *The History of the Kingdom of Denmark (1732)*, which was to a large extent based on works by historians Arild Huitfeldt and Samuel Pufendorf. Although the chapter is thus composed of fragments of existing texts, Holberg brought his own confessional and political sympathies to bear on his material, through selective edits and additions. Holberg's compiling involved stylistic refashioning as well as the remolding of heterogeneous text fragments into coherent narratives. Holberg abbreviated Huitfeldt's voluminous chronicle and translated Pufendorf's text into Danish, but the reshaping of sources went further: references to the Danish king's Catholic religiosity were consistently downplayed, while his Swedish antagonists were portrayed in theatrical terms as masked schemers who enacted tragedies in the Swedish realm.